

De dans- en zanggroepen van Terschelling

Verslag van een veldonderzoek II.

Ate Doornbosch

Marleen van Winkoop-Deurvorst

In de loop van ons onderzoek naar de functies van het dansen en zingen op Terschelling werden wij steeds opnieuw geconfronteerd met de verdeling van het eiland in drie regio's: West-Terschelling, meestal 'West' genoemd, Midsland en tenslotte het oostelijk deel, doorgaans aangeduid met 'Oost'.¹ Door middel van interviews probeerden wij na te gaan in hoeverre deze driedeling op dit ogenblik van invloed is op de activiteiten van de Terschellinger dansers en zangers. De scheiding van de regio's heeft de ontwikkeling van verschillende stijlen, repertoires, lied- en dansvarianten bewerkstelligd. Dat had praktische consequenties voor de samenwerking tussen de groepen. Ook het feit dat veel eilanders emotioneel betrokken zijn bij de driedeling – iets wat voor buitenstaanders moeilijk te begrijpen is – heeft invloed op deze samenwerking uitgeoefend.

De problematiek van de driedeling, die als een rode draad door het onderzoek loopt, wettigt een beknopte schets van de historische achtergronden en een korte typering van de drie regio's.

De driedeling

Het bewoonde deel van Terschelling bestond oorspronkelijk uit door water omgeven stukken land, die onder normale omstandigheden droog lagen. Op de meeste van die 'eilandjes' ontstonden kleine, vaak voor elkaar onbereikbare agrarische nederzettingen, waaruit bijna alle huidige dorpskernen zijn voortgekomen. Midsland was daar een van. Het was het bestuurscentrum van Terschelling gedurende de tijd waarin het eiland een Hollands leen was (tot in het begin van de 17e eeuw). Er woonden Hollandse bestuursambtenaren en andere notabelen (de eerste import, zou men kunnen zeggen). Midsland was te beschouwen als 'de

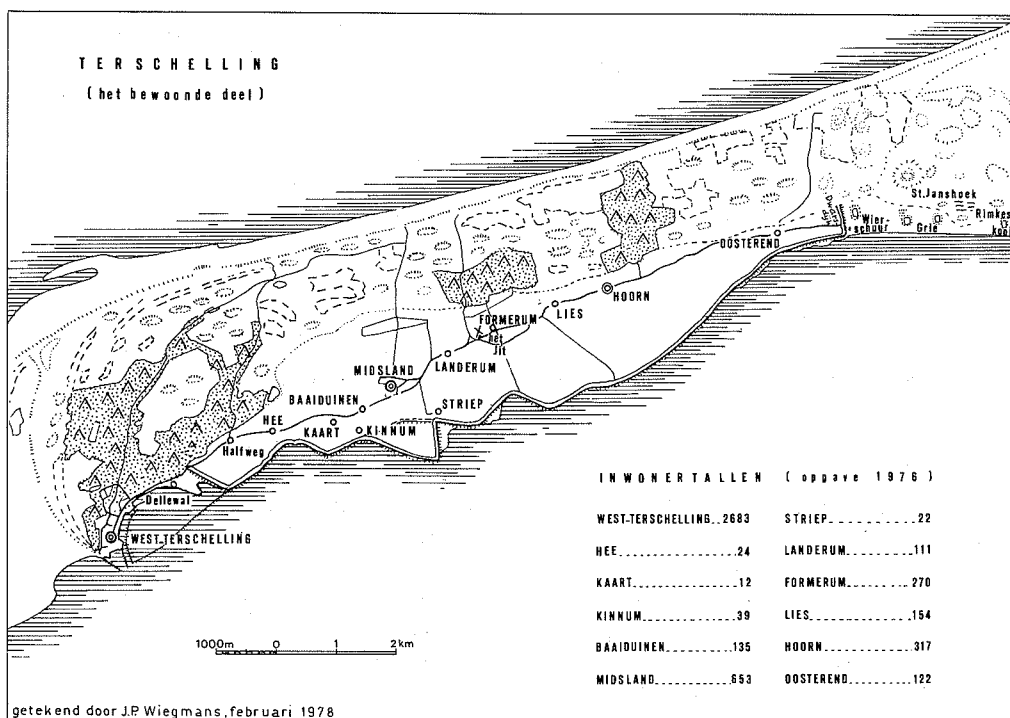
¹ De op het eiland veel gehoorde plaatsaanduiding 'om Oost' is een relatief begrip. Het betekent: 'alles wat oostelijker is dan de eigen regio'. Voor een Wester begint om Oost bij Hee en voor een Midslander bij het Jit in Formerum. De Oosters maken vaak het onderscheid tussen 'Schylge' (= West), 'om West' (= de regio Midsland) en 'om Aast' wat tegelijkertijd de eigen regio en de streek ten oosten daarvan betekent.

stad' van het eiland. Bewoners van de andere delen hadden er, behalve voor het vervullen van administratieve formaliteiten, gewoonlijk niets te zoeken. Zelfs toen, na de Franse tijd, het bestuur zich vestigde in West-Terschelling, bleef Midsland het eenmaal verworven eigen, steeds en – jegens de rest van het eiland – min of meer afstandelijke karakter behouden. Een zegsman typeerde de verhoudingen omstreeks 1900 aldus: 'Je ging op schoenen door de Buren, niet op klompen'². Voor de handel die tussen Oost en West werd gedreven liep men om Midsland heen over de waddendijk. Dat zal trouwens vaak gemakkelijker zijn geweest dan een voettocht over de soms mulle, soms modderige zandweg die de dorpen met elkaar verbond. Toch zal de centrale ligging van het zo anders gearde Midsland ertoe bijgedragen hebben dat ook de verschillen tussen West en Oost bleven voortbestaan.

De grens tussen West-Terschelling en Midsland, die aanvankelijk lag bij de Heesterdijk (waarbij het gehucht Hee tot West behoorde) verschoof, toen deze dijk in 1949 werd afgegraven, naar het westen. Tegenwoordig rekent men Hee tot Midsland en Halfweg tot West. De grens tussen Midsland en Oost wordt gevormd door het Jit dat dwars door Formerum loopt. Het Jit, vroeger een water, is tegenwoordig een weg. Deze grenzen zijn in enkele opzichten nog aktueel (o.m. worden de kerk- en schoolgemeenten er door bepaald) en iedere regio heeft een eigen dialect. Dit bevordert het identiteitsbesef in elk der drie regio's. Het identiteitsbesef leidde tot voor enkele decennia vaak tot vooroordelen, onbegrip en gevoelens van rivaliteit. Ook nu nog bleken bij enkele van onze zegslieden bepaalde reserves jegens de bewoners van een andere regio te bestaan en velen wisten zich voorbeelden van, door de driedeling veroorzaakte, spanningen en konflikten uit het nabije verleden te herinneren. Een korte typering van de Westers, Midslanders en Oosters, gebaseerd op mededelingen van onze zegslieden, geven wij onder voorbehoud. Het is voor een buitenstaander moeilijk te beoordelen in hoeverre de door de zegslieden gegeven karakterschetsen werkelijk typerend zijn voor de betreffende regio en in hoeverre ze berusten op overgeleverde vooroordelen.

Het afstandelijke karakter van de Midslanders noemden wij al. In het hierna volgende volstaan wij daarom met het aangeven van enkele verschillen tussen de Westers en de Oosters. De bewoners van West-Terschelling stonden vrijer tegenover traditionele opvattingen dan de Oosters. Een groot deel van de beroepsbevolking in West bestond uit vissers en zeelieden die voor hun broodwinning het gehele jaar door op de zee waren aangewezen. Men was lange tijd van huis, zag veel van de wereld en was daardoor meer ontvankelijk voor moderne ideeën en

² De Buren zijn de straten in de dorpskern van Midsland.

nieuwe indrukken.³ Die werden ook in ruime mate aangedragen door de import die zich vanaf het begin van de vorige eeuw steeds meer ging concentreren op West-Terschelling, het nieuwe bestuurscentrum. Ook in Oost woonden zeelieden en vissers maar de meesten daarvan waren in de eerste plaats boer. Zij keerden, na korte afwezigheid, op gezette tijden naar hun boerderij terug waar zij zich veelal later voorgoed vestigden. Men was daardoor in Oost meer aan het eiland gebonden dan in West. Ook het contact met het westelijk deel van het eiland beperkte zich tot noodzakelijke bezoeken en het duurde langer voordat nieuwe ideeën tot in Oost doordrongen.

In West-Terschelling waren de sociale en economische verschillen binnen de bevolking groter dan in Oost. Niet alleen de aard van de beroepen liep meer uiteen (kapiteins, ambtenaren, vissers, middenstanders etc.) maar ook het aandeel van de afzonderlijke – niet agrarische – beroepsgroepen was groter. Hierdoor kon een zeker standsbesef ontstaan.

³ Na 1880 nam binnen de beroepsbevolking, naast de groep zeelieden en loodsen, het aantal vissers toe. Ongeveer tweederde hiervan voer in dienst van rederijen in het westen van ons land en in Duitsland. Zij zullen, als vele anderen, nieuwe ideeën naar het eiland hebben gebracht.

In Oost, waar de combinatie boer-zeeman wijdverbreid was, was het ongewoon gebruikelijk zich in de zeevaart te specialiseren. Volgens G. Smit heeft Oost dan ook lange tijd hoofdzakelijk ongeschoolde bemanningsleden geleverd.⁴ In West daarentegen bereikte een groot aantal zeelieden hogere rangen. Als gevolg van de grotere heterogeniteit in de beroepsbevolking was het verschil tussen arm en rijk in West-Terschelling groter dan op de rest van het eiland. Arme Westers trokken vaak naar Oost om daar vis en van de wal aangevoerde produkten te verkopen of om op visite te gaan en eens goed te eten. 'Mensen om Oost hebben wel', zei men in West, en ondanks de kwalifikatie 'zunige Aesters' zal de tocht niet vaak vergeefs geweest zijn.⁵

De bovengenoemde verschillen en de daaruit vaak voortvloeiende rivaliteit zijn voor het grootste deel verdwenen. Dat is in de eerste plaats te danken aan de aanleg van een verharde weg van West-Terschelling naar Oosterend in 1909. De dorpen werden beter bereikbaar voor elkaar, vooral toen het gemotoriseerde verkeer toenam. Op dit moment beschikken de meeste Terschellingsters over een auto zodat de voor het afleggen van de afstand Oosterend-West benodigde inspanning is gereduceerd van een halve dag lopen tot een kwartiertje rijden. Ook door de grote toeloop van badgasten vervaagden de verschillen. Het herbergen van steeds grotere aantallen vreemdelingen – ook buiten het hoogseizoen – noopte tot overleg. Dat is ongetwijfeld de solidariteit ten goede gekomen. Een belangrijke rol in de ontwikkeling naar een grotere eenheid speelde de in 1875 gestichte Zeevaartschool. G. Smit toont aan dat Oost tot 1900 weinig leerlingen leverde.⁶ Daarna steeg het aantal geleidelijk. De jongeren uit de oostelijke dorpen kwamen meer en meer in aanraking met leeftijdsgenoten en ouderen uit Midsland en West-Terschelling. De zeevaartschool bevorderde bovendien de import. Het aantal van de wal afkomstige leerlingen steeg in het begin van deze eeuw sterk en het overtreft sinds de tweede wereldoorlog verre het door het eiland geleverde aantal. De toename van het aantal overheidsinstellingen en privébedrijven – vooral in de horecasektor – ging eveneens gepaard met een sterke immigratie.

Doordat de allochtonen zich onder de autochtonen mengden, begonnen de grenzen en verschillen iets van hun betekenis te verliezen: de tegenstellingen tussen West, Midsland en Oost, die nog steeds door veel

⁴ G. Smit, *De eerste halve eeuw. De zeevaartschool in sociaal en economisch verband*. In: Cornelis Douwes. *Orgaan van de Vereniging van Oud-leerlingen der Zeevaartschool Terschelling*. nr. 42 (juni 1975) p. 843–856; 850.

⁵ In de 18e eeuw, tijdens de bloei van de walvisvaart, was het gemiddelde inkomen in Oost hoog genoeg om deze zegswijzen te wettigen. In de 19e eeuw ging de economische toestand echter snel achteruit. Gerrit Knop, *Schylgeralân. Een beschrijving van land en volk van het eiland Ter-Schelling*. Reprint van de uitgave Leiden 1946; Leewarden 1969 (= *Varia Frisica* 4), p. 117 e.v.

⁶ G. Smit (zie noot 4) p. 848.

autochtonen gevoeld worden⁷, zijn de allochtonen weliswaar bekend maar spelen in hun omgang met de 'eilanders' praktisch geen rol. Ook met betrekking tot de taal hebben de allochtonen hun stempel gedrukt op het eiland. Door de import van Hollands en Fries verliezen de Terschellinger dialecten geleidelijkaan terrein.⁸

De eerste dansgroepen — Oost en Midsland — werden opgericht in 1947, vóór de explosieve groei van het vreemdelingenverkeer, vóór de laatste golf van immigranten. De driedeling van Terschelling was geprononceerder dan nu. Het lag voor de hand dat er drie dansgroepen zouden ontstaan, dat was traditioneel bepaald en even logisch als het ontstaan van drie toneelverenigingen, drie schaatsclubs en drie voetbalverenigingen. De driedeling in het verenigingsleven werd echter niet door de traditie alleen bewerkstelligd. Er waren tegen concentratie ook bezwaren van praktische aard, zoals het gebrek aan accommodatie en het vervoersprobleem. Voor de dansgroepen kwamen daar nog verschillen in repertoire en stijl bij.

Verschillen in repertoire, stijl en voorkeur

Het al dan niet wegwerken van de verschillen in dansstijl en -passen is sinds de oprichting van de dansgroepen onderwerp van discussie geweest. Aanvankelijk streefde men ernaar de verschillen zo klein mogelijk te houden.⁹ Ondanks de pogingen uitvoering en stijl te uniformeren, bleven er verschillen bestaan en waarschijnlijk heeft men het toen maar zo gelaten. Elsche Korf-Schröder signaleert: 'Toen ik in 1973 de eerste aantekeningen maakte, merkte ik een flink aantal verschillen op tussen de groepen onderling. In 1975 waren de meeste daarvan verdwenen. Bij navraag bleek dit met opzet gedaan te zijn om beter te kunnen dansen wanneer een afvaardiging van de drie groepen Terschelling vertegenwoordigt bij een folkloristische bijeenkomst. Op verzoek van de oudere dansers heeft men dit echter in 1976 weer ver-

⁷ Een van de informanten liet blijken er trots op te zijn 'aan de goede kant van het Jit' te wonen.

⁸ Op dit moment is men in Hoorn begonnen met een cursus in het Oosters dialect. Naar men ons vertelde, geniet deze cursus grote belangstelling.

⁹ Het was daarnaast van belang dat men zoveel mogelijk dansen leerde kennen, hetgeen ertoe leidde dat de drie dansgroepen de gerekonstrueerde dansen voor elkaar demonstreerden. Het jaarverslag van de groep van West-Terschelling vermeldt bijvoorbeeld: 'Op 17 januari 1952 is het bestuur met vrouwen van de afdeling Hoorn bij ons geweest voor het uitwisselen van dansen. Van onze kant werd *Japie sta stil* en *Patertje* gedanst en de afdeling Hoorn demonstreerde ons hun manier van *Afklappertje*, die door ons direct veel mooier werd gevonden.' De groepen van Midsland en Oost besloten echter het *Patertje* en *Japie sta stil* niet aan het repertoire toe te voegen omdat deze dansen vroeger alleen in West werden uitgevoerd.

Een van de jeugdgroepen in West-Terschelling oefent het Schoenlappertje (foto A. Doornbosch).

anderd. Men handhaaft nu de eigen stijl en oefent daarnaast regelmatig voor gezamenlijke demonstraties.¹⁰

Wat het meest in het oog springt, is het verschil in danshouding. In West en Midsland heeft de man zijn linkerhand met de vingers naar achteren in de zij. De naar boven gestoken duim wordt door de vrouw vastgehouden. In Oost heeft de man zijn linkerhand op de rechter bovenarm van de vrouw waarbij de vrouw haar rechterhand op zijn linker bovenarm houdt.¹¹ De verdere verschillen tussen Midsland en Oost zijn, ook wat de liederen betreft, gering en met wat passen en meten wel te overbruggen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat in Midsland en Oost repertoire en uitvoering van de liederen en dansen sinds het begin van deze eeuw (mogelijk ook daarvoor) beïnvloed werden door dezelfde speellieden. Ook toen men door het dansen in georganiseerd verband trachtte de danstradities te doen herleven, hadden de groepen van Midsland en Oost geruime tijd – tot 1975 – dezelfde speelman.

Toen de eerste zanggroep in het leven werd geroepen waren de scherpe kantjes van de tegenstellingen tussen de regio's afgesleten en de vervoersmogelijkheden aanzienlijk verbeterd. De zangers van Midsland en Oost konden dan ook één groep vormen. De oprichting, enkele jaren later, van de zanggroep West was niet alleen wenselijk omdat er in West grote belangstelling bleek te bestaan voor het zingen, maar ook omdat de liederen die 'om Oost' werden gezongen dikwijls van die van West bleken te verschillen. Bij ongeveer tweederde van de liederen zijn er meer of minder duidelijke verschillen in melodie aan te wijzen. Bovendien bestaan ten aanzien van het tempo waarin de liederen worden gezongen, verschillen van opvatting tussen de groepen. Het tempo ligt in beide groepen betrekkelijk laag. Men heeft naar alle waarschijnlijkheid in het verleden nog langzamer gezongen. Een verklaring voor dit lage tempo kunnen wij niet geven.¹²

Wij vergeleken de transkripties van het lied *Lieve schipper vaar mij over* (zie notenvoorbeeld).

¹⁰ Elsche H.E. Korf-Schröder, *Terschelling . . . danst*. Terschelling 1976, Stichting Ons Schellingerland, p. 8.

¹¹ Voor de verschillen tussen de afzonderlijke dansen verwijzen wij naar het in noot 10 genoemde boek van Elsche H.E. Korf-Schröder.

¹² Tijdens de interviews noteerden wij de volgende opmerkingen:

- Vroeger zongen ze om de avond om te krijgen, nu zingen ze om het lied uit te krijgen.
- De 'Op 'e riid'-zangers pasten hun tempo aan aan de stap van het paard.
- Als een boer 's avonds na zijn werk zat te zingen, ging dat niet meer zo snel want die man was moe.

Zanggroep Oost

♩ = M.M. 58 (48)

Lie - ve schip-per vaar mij o - ver , Naar dat gind - se

♩ = 58 (52)

dorp - - je heen ! Ik zal U een halssnoer ge - ven , Ik zal U een

♩ = 80 (84)

halssnoer ge - ven , En een kos - te - lij - ke steen .

Zanggroep West

♩ = M.M. 52 (58)

Lie - ve schip-per vaar mij o - ver , Naar dat gind - se

♩ = 66

dorp - - je heen ! Ik zal U een halssnoer ge - ven , Ik zal U een

♩ = 80 (80)

halssnoer ge - ven , En een kos - te - lij - ke steen .

- ∞ - verlenging
- ∧ - geringe verlenging
- ∩ - geringe verkorting

De tussen () geplaatste tekens en tempo-aanduidingen hebben betrekking op de uitvoering door een zanger in Hoorn (eerste notenvoorbeeld), resp. een familie in West-Terschelling (tweede notenvoorbeeld).

In de maten 5 t/m 8 verschillen de versies van metrum en, in samenhang daarmee, van melodie. Het lied wordt, op de slotregel na, door de zanggroep Oost sneller gezongen dan door de zanggroep West. Bij het beluisteren van de opname van de zanggroep Oost bleek een diskrepantie in het tempo te bestaan tussen de langzaam beginnende zangers en de sneller inzettende speellieden. Het verschil werd door schippers en bijsturen na enkele maten opgeheven. Volgens onze waarnemingen ligt het tempo bij de zanggroep Oost in het algemeen hoger dan in West.

Wij vermoeden dat dit komt doordat de speellieden in Oost, die niet van het eiland afkomstig zijn, het lage tempo niet van jongs af aan gewend zijn geweest. In West zijn twee van de drie speellieden geboren en getogen eilanders.

Ook wat betreft de repertoirevoorkeur bestaat er verschil tussen Oost en West. Het is opvallend hoe hetzelfde lied door de ene zanggroep met veel overgave gezongen wordt, terwijl de andere groep het steeds weer zonder enthousiasme en plichtmatig ten gehore brengt. Er zal vroeger zeker sprake zijn geweest van typisch Westerse en Oosterse liederen. Doordat echter zowel aan de zanggroep van Oost als aan die van West hetzelfde liedmateriaal ter beschikking wordt gesteld, is dit onderscheid bezig te verdwijnen.

Ten aanzien van persoonlijke varianten van enkele oudere zangers bestaat in beide groepen de grootst mogelijke tolerantie. Men hoort vooral bij stijgende intervallen sommige zangers anticiperen of versieringen aanbrengen. Dat komt in Oost meer voor dan in West. We kregen de indruk dat het kleuren van de samenzang met deze 'persoonlijke noten' weliswaar gewaardeerd wordt, maar dat de betreffende zangers zelf zich in deze vrijheid wel eens belemmerd voelen. Hun voornaamste bezwaar is dat persoonlijke opvattingen over het tempo niet in praktijk kunnen worden gebracht. In beide groepen is men soms genoodzaakt tempowisselingen, ook als die een groot deel van de zangers van huis uit vertrouwd zijn, in het belang van de samenzang op te offeren. In de notenvoorbeelden geven wij ook de tempi die wij bij zangers thuis noteerden (resp. een zanger in Oost en een familie in West-Terschelling). De met de verandering van metrum samenhangende tempowisseling van maat 4 op maat 5 is in de samenzang verdwenen, evenals de wisselingen aan het begin van de maten 2, 3, 4 en 10 in het tweede notenvoorbeeld.

Ondanks de nivellerende invloeden van het noodgedwongen veronachtzamen van tempowisselingen en van de voor beide groepen gelijke repertoireuitbreiding zijn er duidelijke verschillen in melodie en zangstijl blijven bestaan. In beide zanggroepen wordt de interpretatie van de liederen die aan het repertoire worden toegevoegd nog steeds grotendeels bepaald door de adviezen van de oudere zangers uit de betreffende regio.

Meer dan eens is gebleken dat gezamenlijke dansdemonstraties mogelijk waren. Toen echter de beide zanggroepen een deel van hun repertoire op een grammofoonplaat vastlegden, konden slechts vijf van de vijftien uit te voeren liederen gezamenlijk worden gezongen.¹³ Men mag konkluderen dat de verschillen in repertoire, stijl en voorkeur, die door de driedeling zijn bewerkstelligd, bij de dansers van geringere betekenis zijn dan bij de zangers. Zowel in de dansgroepen als in de zanggroepen

¹³ *Terschelling. Liedjes van vroeger*. Mirasound SP 189.

wordt het voortbestaan ervan echter als iets vanzelfsprekends beschouwd. In alle groepen voelt men zich dan ook zeer wel bij de tegenwoordige, eveneens door de scheiding van de regio's teweeggebrachte, decentralisatie van de activiteiten.

Summary

The Frisian island of Terschelling can be divided into three parts: West-Terschelling, Midland and the adjoining villages, and finally the eastern part. After outlining the origin of this division the authors explain how its importance is waning. A brief characterization of the three population groups is based on interviews with informants. The development of distinctive styles, repertoires, song and dance variations results from the division, as does the decentralization of the activities of the dance and song groups.